

Tomasz Rokicki

Wydział Nauk Ekonomicznych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Sytuacja ekonomiczna gospodarstw owczarskich w Polsce

Wstęp

W latach 80. pogłowie owiec liczyło 5 mln sztuk. Był to najlepszy okres dla produkcji owczarskiej [Niżnikowski 1994, s. 4]. Przewrót gospodarki na rynkową wywołał negatywny wpływ na rolnictwo, a szczególnie na produkcję owczarską [Niżnikowski 1996, s. 8]. Zniesienie dotacji do wełny i spadek cen tego surowca były głównymi przyczynami nieopłacalności produkcji [Hodowla... 2003, s. 5]. Gospodarstwa rolnicze nie były przystosowane do nowych reguł gospodarki rynkowej opartych na konkurencji [Goraj 2005, s. 34]. W produkcji owczarskiej najważniejszym kierunkiem stało się użytkowanie mięsne, a wełna straciła na ważności [Hodowla... 2011, s. 12–13, Komorowska 2002, s. 85–89]. Duży wpływ na marginalizację owczarstwa miała też zmiana stylu życia ludności oraz konkurencja ze strony innych włókien [Aleksander 1999, s. 162–170]. Rolnicy w Polsce przestawiali się na inne, bardziej opłacalne działalności rolnicze niż produkcja owczarska. Na rynku pozostało niewielu producentów [Rokicki 2004, s. 9–11]. W celu utrzymania i odbudowy pogłowia owiec w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi zostały opracowane: „Program poprawy plenności” i „Program doskonalenia pogłowia owiec do roku 2010” [Poradnik... 2005, s. 7]. W wyniku systematycznego zmniejszania środków budżetowych na Fundusz Postępu Biologicznego, z którego były wypłacane dotacje dla producentów owiec, programy zakończyły się niepowodzeniem [Berdychowska i in. 2004, s. 4–5]. Szansą produkcji owczarskiej jest promocja jagnięciny i jej prozdrowotnych antyrakowych właściwości [Klepacki i Rokicki 2005, s. 14]. Niezwykle walory jagnięciny nie są jednak zachętą dla klientów zwracających uwagę na cenę, jest to bowiem jedno z droższych rodzajów mięs [Rokicki 2006, s. 14–15]. Cena oferowana rolnikom za sprzedane jagnięcia ma duży wpływ na osiągnięte

dochody. Przeprowadzone badania wskazały, że wzrost lub spadek ceny o 10% wpływał na osiągane wyniki ekonomiczne [Rokicki 2007, s. 411–416].

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oznaczało zmianę warunków ekonomicznych produkcji, a także sposobu wsparcia gospodarstw rolniczych. Przed akcesją jedynie 20% polskich rolników popierało integrację z UE, a po pierwszych roku funkcjonowania w strukturach europejskich już 70% [Poczta i Hardt 2005, s. 115–166]. Badania przeprowadzone 5 lat po akcesji pokazują, że średnie dochody uzyskiwane przez rolników znacząco wzrosły (ponad dwukrotnie w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną) [Kowalski 2009, s. 129]. Jednocześnie rosły też wymagania wobec gospodarstw w zakresie ochrony środowiska, szczególnie obciążone były podmioty o najmniejszej skali produkcji. Gospodarstwa posiadające zwierzęta musiały dodatkowo zainwestować w urządzenia zapewniające dobrostan zwierząt [Józwiak 2008, s. 51–60]. Bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na poziom wyników ekonomicznych stały się subwencje wypłacane z budżetu UE [Prokopowicz i Jankowska-Huflejt 2009, s. 55–61]. Są one elementem retransferu nadwyżki ekonomicznej w rolnictwie [Wawrzyniak i in. 2006, s. 347–369]. Cechą systemu rolnego jest duży udział instytucji państwowych w redystrybucji dochodów. Wraz z wejściem Polski do UE zwiększyło się znaczenie takiego sposobu równoważenia dochodów w odniesieniu do rolnictwa [Czyżewski i Kułyk 2006, s. 133–142]. Między poszczególnymi krajami występowały jednak dysproporcje w poziomie wsparcia. W wielu krajach subwencjonowanie produkcji wpływało na utrzymywanie niskich cen produktów rolnych [Czyżewski i Kułyk 2010, s. 41–50]. Polska w początkowych latach po akcesji była w sytuacji dochodzenia do maksymalnego poziomu dopłat bezpośrednich. Siłą oddziaływania tych płatności na dochody poszczególnych gospodarstw była uzależniona od wartości nadwyżek ekonomicznych i kwot otrzymywanych dotacji [Poczta i Siemiński 2009, s. 173–185].

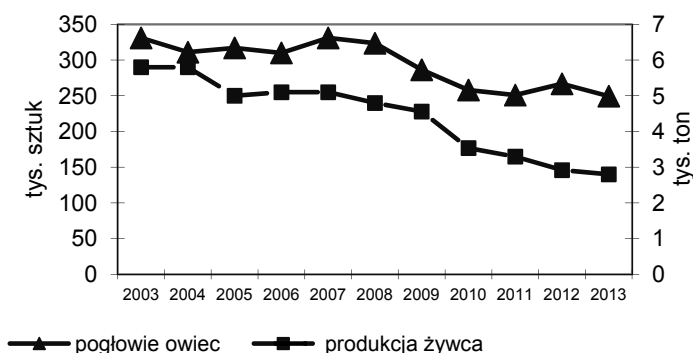
Cele i metody

Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji ekonomicznej gospodarstw zajmujących się produkcją owczarską w okresie bezpośrednio przed akcesją i w dalszych latach członkostwa. Postawiona została teza, według której wyniki ekonomiczne gospodarstw owczarskich były uzależnione od poziomu wsparcia budżetowego. Badania zostały wykonane w kilku okresach. Pierwszy okres dotyczy lat 2003–2004, czyli bezpośrednio przed akcesją i w pierwszym roku integracji. Badania w formie wywiadu kierowanego przeprowadzono w 65 gospodarstwach zajmujących się hodowlą owiec z terenu województwa podlaskiego. W kolejnych latach powtórzono badania z udziałem pojedynczych gospodarstw

z populacji badanej w latach 2003–2004. Gospodarstwa zostały dobrane w pierwszej turze w sposób losowy. W następnym etapie dokonano weryfikacji gospodarstw pod względem przydatności do porównań z danymi z lat 2003–2004. W rezultacie wybrano 10 gospodarstw. Powtórzone badania dotyczyły lat 2005 i 2008. Do prezentacji danych wykorzystano metody: opisową, tabelaryczną, graficzną oraz rachunek ekonomiczny w przedsiębiorstwach rolniczych.

Wyniki badań i dyskusja

Sytuację produkcji owczarskiej najlepiej charakteryzuje stan pogłowia owiec oraz produkcja żywca jagnięcego. Pogłowie owiec zmniejszało się aż do 2001 roku, gdy liczba owiec wyniosła 331 tys. sztuk, czyli zaledwie 6,8% stanu z 1986 roku. Krótka stabilizacja trwała do 2008 roku, gdy pogłowie owiec ponownie zaczęło się zmniejszać. W grudniu 2013 roku populacja owiec w Polsce liczyła 250 tys. sztuk. W momencie zahamowania spadku liczby owiec w 2001 roku nastąpiła stabilizacja produkcji żywca jagnięcego na poziomie około 5 tys. ton. Od 2008 roku produkcja podążała za spadkiem pogłowia i w 2013 roku wyniosła 2,8 tys. ton (rys. 1). Wpływ na zaistniałą sytuację mogło mieć wycofanie się ze wcześniejszego sposobu wsparcia produkcji owczarskiej. W momencie wejścia do struktur UE gospodarstwa zajmujące się hodowlą owiec w Polsce otrzymywały dotację na owcę matkę, w zależności od charakteru stada od 50 do 120 zł. Po zniesieniu takiego sposobu wsparcia od 2008 roku wprowadzono tzw. płatność za ważenie jagniąt. Wysokość tej płatności była niższa, wyniosła w zależności od charakteru stada od 46,73 do 79,44 zł na owcę matkę. Po potrąceniu prowizji pobieranych przez Związek Hodowców Owiec rolnik otrzymywał

Rysunek 1

Pogłowie owiec i produkcja żywca jagnięcego w Polsce w latach 2003–2013

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS z lat 2003–2013.

odpowiednio 29,53 i 49,80 zł. Płatność ta w kolejnych latach była utrzymywana na stałym poziomie. Rok wprowadzenia nowego sposobu wsparcia związany był również ze spadkiem pogłowia. Prawdopodobnie wówczas wielu rolników zrezygnowało z produkcji owczarskiej.

Opłacalność różnych działalności rolniczych najczęściej jest porównywana za pomocą nadwyżki bezpośredniej. Ta technika liczenia uwzględnia uzyskane przychody z produkcji i poniesione koszty bezpośrednie. Dla produkcji owczarskiej można obliczyć nadwyżkę dla sztuki strukturalnej, poprzez którą określa się owcę matkę z odpowiednim przychówkiem innych grup zwierząt. Wielkości przychówku ustalana jest na podstawie obrotu stada. Innym odniesieniem jest hektar głównej powierzchni paszowej (GPP). W sytuacji, gdy cała produkcja roślinna jest wykorzystywana na potrzeby produkcji owczarskiej, główną powierzchnię paszową stanowią wszystkie użytki rolne.

Badania przeprowadzone w latach 2003–2008 na terenie województwa podlaskiego wykazały, że przychody pochodziły ze sprzedaży jagniąt, wełny, wybrakowanych owiec oraz z dotacji z Funduszu Postępu Biologicznego. Od 2008 roku dotacja z Funduszu została zastąpiona płatnością za ważenie jagniąt i płatnością paszową. W 2013 roku zrezygnowano natomiast z płatności paszowej na rzecz dopłat jednolitych do użytków rolnych. Koszty bezpośrednie stanowiły głównie koszty pasz treściwych i objętościowych. W latach 2003–2008 koszty pasz objętościowych wynosiły 35–42% kosztów bezpośrednich, a pasz treściwych 37–45% wydatków, w zależności od charakteru stada. W żywieniu stosowano sianokiszonkę, kiszonkę z kukurydzy, a w okresie letnim zielonkę. Pozostałe koszty stanowiły od kilkunastu do nawet 28% wydatków i dotyczyły opłat z tytułu obsługi przez związek hodowców owiec, zakupów leków i usług weterynaryjnych. Koszty pośrednie na podstawie przeprowadzonych badań określono na poziomie 30–40% kosztów ogółem. Można do nich zaliczyć koszty: materiałów pędnych i smarów, napraw i konserwacji maszyn, najmu siły roboczej, podatku rolnego i od powierzchni mieszkalnej, energii elektrycznej, opłat na KRUS itp.

W latach 2003–2004 wysokość nadwyżki bezpośredniej z produkcji owczarskiej była uzależniona od charakteru stada (tab. 1). W stadach zarodowych poziom wsparcia krajowego był wyższy niż w stadach reprodukcyjnych. Opłacalność produkcji owczarskiej w 2004 roku była wyższa niż w 2003 roku, głównie za sprawą wyższych cen przy sprzedaży jagniąt. W pierwszym roku członkostwa sytuacja gospodarstw poprawiła się. W następnym roku nadwyżka była już znacznie niższa, a w 2008 roku najniższa z spośród przedstawionych lat. Taka prawidłowość wystąpiła w przypadku wszystkich rodzajów stad. W 2008 roku obliczono nadwyżkę bezpośrednią tylko w stadach zarodowych i dodatkowo w stadzie utrzymującym owce rasy zachowawczej. Nie przeprowadzono badań w stadach reprodukcyjnych i towarowych (użytkowych i bez dotacji) za rok

Tabela 1

Poziom nadwyżki bezpośredniej na 1 sztukę strukturalną w latach 2003–2008

Wyszczególnienie	Poziom nadwyżki bezpośredniej w latach [zł]			
	2003	2004	2005	2008
Nadwyżka bezpośrednia na 1 sztukę strukturalną				
a) owce linii hodowlanej ojcowskiej	125,35	137,80	97,52	88,57
b) owce linii hodowlanej matecznej w stadzie zarodowym	115,25	128,70	96,38	84,98
c) owce hodowlane w stadzie reprodukcyjnym	79,40	94,15	68,88	–
d) owce w stadzie użytkowym	69,40	82,05	63,88	–
e) owce bez dotacji	42,90	57,55	46,38	–
f) owce w stadzie zachowawczym	–	–	–	276,98

Źródło: Wyniki badań własnych.

2008. Najwyższą nadwyżkę na 1 sztukę strukturalną w 2008 roku osiągnięto w stadzie zachowawczym, a to za sprawą wysokiej stawki płatności rolnośrodowiskowej na matkę, która wynosiła 320 zł.

Nadwyżkę na 1 ha GPP obliczono na podstawie wymaganego obszaru UR potrzebnego do wyżywienia 1 sztuki strukturalnej (tab. 2). Taka nadwyżka może być porównywana z działalnościami produkcji roślinnej. Prawidłowości były podobne, jak w przypadku nadwyżki na 1 sztukę strukturalną. Integracja z UE przyniosła krótkotrwałą poprawę sytuacji ekonomicznej, ale wpływ na to miał wysoki kurs euro w 2004 roku. W kolejnych latach było już gorzej. W 2008 roku tylko w przypadku stada utrzymującego owce ras zachowawczych nadwyżka była wyższa niż tysiąc złotych. Przeprowadzone badania dotyczące dochodu wykazały, że średni dochód rolniczy na gospodarstwo wyniósł w 2003 roku około

Tabela 2

Poziom nadwyżki bezpośredniej na 1 ha GPP w latach 2003–2008

Wyszczególnienie	Poziom nadwyżki bezpośredniej w latach [zł]			
	2003	2004	2005	2008
Nadwyżka bezpośrednia na 1 ha GPP				
a) owce linii hodowlanej ojcowskiej	1 139,55	1 252,73	886,55	805,18
b) owce linii hodowlanej matecznej w stadzie zarodowym	1 047,73	1 170,00	876,18	772,56
c) owce hodowlane w stadzie reprodukcyjnym	721,82	855,00	626,18	–
d) owce w stadzie użytkowym	630,91	745,91	580,73	–
e) owce bez dotacji	390,00	523,18	421,64	–
f) owce w stadzie zachowawczym	–	–	–	3 462,25

Źródło: Wyniki badań własnych.

8,3 tys. zł, a w 2004 roku już 16,1 tys. zł. W badanej grupie znalazły się gospodarstwa osiągające stratę, lecz ich liczba była niewielka.

Porównanie wyników ekonomicznych uzyskiwanych bezpośrednio przed akcesją i kilka lat po integracji wskazuje na pogorszenie sytuacji gospodarstw zajmujących się hodowlą owiec. Przyczynami były rosnące koszty produkcji oraz mniejszy poziom wsparcia producentów.

Nadwyżki bezpośrednie liczone dla lat 2003–2008 nie zawierały płatności bezpośrednich obszarowych, a jedynie do zwierząt.

Podsumowanie

Integracja Polski z Unią Europejską dokonała i ciągle dokonuje się na wielu płaszczyznach. Rolnictwo jest szczególnie działem wymagającym interwencji państwa. Produkcja owczarska należy do działalności rolniczych, które potrzebują szczególnego wsparcia. Przed wejściem Polski do UE i w pierwszych czterech latach członkostwa wypłacano hodowcom owiec dotację z krajowych środków. Od 2008 roku Polska musiała zrezygnować z tego sposobu wsparcia. Wprowadzono tzw. płatności za ważenie jagniąt, które stanowią bardzo małe wsparcie. Gospodarstwa owczarskie, tak jak pozostałe gospodarstwa, mogą korzystać z płatności bezpośrednich do ziemi, które nie wiążą się z utrzymywaniem zwierząt.

Sytuacja ekonomiczna gospodarstw owczarskich w pierwszych latach integracji z UE była stabilna. Dodatkowo wówczas pogłowie owiec i produkcja żywca jagnięcego utrzymywały się na podobnym poziomie. Na wysokość nadwyżki bezpośredniej największy wpływ miały po stronie przychodów ceny żywca jagnięcego w eksporcie oraz wsparcie w postaci dotacji i dopłat. Po stronie wydatków największym obciążeniem były koszty pasz. Dopiero likwidacja dotacji krajowej w 2008 roku wpłynęła na pogorszenie się sytuacji gospodarstw i w rezultacie na spadek pogłowia owiec i produkcji żywca jagnięcego. W rezultacie badań potwierdzona została teza o wpływie wysokości wsparcia budżetowego na wyniki ekonomiczne gospodarstw. Z uwagi na spadek pogłowia produkcja owczarska wymaga zastosowania dodatkowego wsparcia krajowego lub unijnego. Takie działania zostały podjęte i w nowej perspektywie budżetowej 2015–2020 przewidziano dopłatę bezpośrednią do owcy matki.

Literatura

ALEKSANDER E., 1999: *Wetna na rynku głównych producentów w sezonie 1997/1998*, Zeszyty Naukowe Wydziału Zootechniki. SGGW w Warszawie, s. 162–170.

- BERDYCHOWSKA G., NIEMCZYK J., SZKLARSKI L.T., 2004: *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju owczarstwa po akcesji do Unii Europejskiej, z uwzględnieniem stanu i sytuacji tego sektora na Mazowszu*, Biuletyn owczarski Polskiego Związku Owczarskiego, Warszawa, s. 4–5.
- CZYŻEWSKI A., KUŁYK P., 2006: *System wsparcia rolnictwa w UE i krajach o zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego*, Problemy Rolnictwa Światowego, s. 133–142.
- CZYŻEWSKI A., KUŁYK P., 2010: *Fakty i mity wokół rolnictwa w świetle badań empirycznych*, Problemy Rolnictwa Światowego, t. 10, z. 1, s. 41–50.
- GORAJ L., 2005: *Ekonomiczno-rynkowe uwarunkowania przekształceń w sektorze indywidualnych gospodarstw rolnych*, Wieś i Rolnictwo 4, s. 34.
- Hodowla i chów owiec*, red. nauk. R. Niżnikowski, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003, s. 5.
- Hodowla, chów i użytkowanie owiec*: red. nauk. R. Niżnikowski, Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa 2011, s. 12-13.
- JÓZWIĄK W., 2008: *Możliwości inwestycyjne polskich gospodarstw rolnych na obszarach OSN*, Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie 8, s. 51–60.
- KLEPACKI B., ROKICKI T., 2005: *Na zdrowie. Farmer*, 3, s. 14.
- KOMOROWSKA D., 2002: *Ekonomika produkcji owczarskiej w Polsce*. Roczniki Naukowe SERiA, t. IV, z. 4, s. 85–89.
- KOWALSKI A., 2009: *Polski sektor żywnościowy 5 lat po akcesji*, Biuletyn Informacyjny IERiGŻ-PIB, 5-6, s. 129.
- NIŻNIKOWSKI R., 1994: *Chów owiec*, PWRiL, Warszawa, s. 4.
- NIŻNIKOWSKI R., 1996: *Przydomowy chów owiec*, Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa, s. 8.
- POCZTA W., HARDT Ł., 2005: *Skutki integracji Polski z UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich – próba oceny. Polska w Unii Europejskiej – doświadczenia pierwszego roku członkostwa*, UKiE, Warszawa, s. 115–166.
- POCZTA W., SIEMINSKI P., 2009: *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w warunkach WPR UE- próba prognozy do 2013 roku*, Journal of Agribusiness and Rural Development 3, s. 173–185.
- Poradnik producenta jagniąt rzeźnych*, red. nauk. R. Niżnikowski, TWIGGER, Warszawa 2005, s. 7.
- PROKOPOWICZ J., JANKOWSKA-HUFLEJT H., 2009: *Ocena ekonomiczna gospodarstw ekologicznych badanych w latach 2004–2008, z uwzględnieniem subwencji UE*, Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering, 54(4), s. 55–61.
- ROKICKI T., 2004: *Produkcja owczarska jako źródło dochodów rolników*, Wieś Jutra 7, s. 9–11.
- ROKICKI T., 2006: *Wartość mięsa jagnięcego*, Gospodarka Mięsna 7, s. 14–15.
- ROKICKI T., 2007: *Wpływ zmiany cen żywca jagnięcego na opłacalność produkcji owczarskiej*, Roczniki Naukowe SERiA t. IX, z. 1, s. 411–416.
- WAWRZYŃIAK Ł., POCYTA A., CZYŻEWSKI A., 2006: *Interesy europejskiego rolnictwa w świetle globalnych uwarunkowań polityki gospodarczej*, Ekonomista, 3, s. 347–369.

Abstrakt

Dla produkcji owczarskiej najlepszym okresem były lata 80. XX wieku. Drastyczny spadek cen wełny spowodował przestawienie się gospodarstw owczarskich na produkcję żywca rzeźnego. W rezultacie pogarszającej się opłacalności na rynku pozostało niewiele gospodarstw. W momencie akcesji Polski do UE pogłowie owiec liczyło tylko 311 tys. sztuk. Wraz z integracją Polska musiała zmienić zasady wsparcia m.in. produkcji owczarskiej. Nowe zasady miały wpływ na opłacalność produkcji i pogłowie owiec. W artykule autor przedstawił zmiany, które zaszły w sposobie wsparcia produkcji owczarskiej w pierwszych latach członkostwa oraz ich wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarstw owczarskich.

Słowa kluczowe: produkcja owczarska, sytuacja ekonomiczna, integracja europejska

Economic situation of sheep farms in Poland**Abstract**

The article presents economic situation of sheep farms in Poland. The best period for sheep production were the 1980s. Drastic decline in wool prices caused the reduction of sheep population. At the time of the Polish accession to the EU, the sheep population counted only 311 thousand heads. While entering the EU Poland had to change the rules of financial support for sheep production. The new rules had an impact on the profitability of production and population of sheep. In the article the author presents the changes that have taken place in the system of support of sheep production in first years of membership and their impact on the economic situation of sheep farms.

Key words: sheep production, economic situation, European integratio